

RÉVÉSZ MÓNIKA

A HADIFOGSÁG SZEMÉLYES TÖRTÉNETE

A volt Szovjetunió területén létesített hadifogoly-, munka- és az etnikumok számára létrehozott gyűjtőtáborok eseménytörténetét hosszú ideig nagyrészt csak az akkori erősen cenzúrázott dokumentumokra támaszkodva lehetett vizsgálni. Az utóbbi évtizedekben azonban ezekről egészen más képet is kaphatunk az eseményeket át- és túlélők visszaemlékezései alapján. Hiszen mi lehetne hitelesebb, valóságosabb a szenvedéseknél, amelyeket át kellett élniük ezeknek az embereknek, s amelyek sokáig fájó sebeket ejtettek rajtuk? Bár a legtöbb túlélő célja a hazatéréskor – érthetően – a mielőbbi felejtés volt, mégis találunk olyanokat, akik szeretnék elmesélni szörnyű sorsukat, s ezáltal megismertetni velünk, mai olvasókkal egy alternatív, a szovjetek által nem cenzúrázott történelmet.

Ilyen a „malenykij robot” eseményeit, körülményeit bemutató mélyinterjú id. Pocsai Vince és Nagy András túlélőkkel, amelyet Kurmai-Ráti Szilvia munkájának köszönhetünk, s a következő címet viseli: *A „malenykij robot” a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében.*

A szerző éles váltást tett, hiszen első könyve, a *Törékeny szentek* elsősorban gyermekeknek, iskolás korosztálynak szóló kötet, összességében sokkal vidámabb arculatú. Ebben a beszélgetőkönyvben azonban olyan tragikus eseményekkel kellett szembesülnie, amelyek merőben más hozzáállást kívántak meg a szerzőtől.

A könyv a mélyinterjú műfajiságával határozza meg magát, és ebből értődően nem árt feltennünk a kérdést: mennyiben felel meg e munka a mélyinterjú kritériumainak? Mint ismeretes, az egyéni mélyinterjú négy szemközt, bensőséges környezetet teremtve megadja a lehetőséget arra, hogy a meginterjúvált fél megnyíljon, és ezzel mély érzelmek felszínre hozását eredményezze. Az ehhez hasonló egyéni mélyinterjúk nem egyetlen konkrét dolgot céloznak meg, hanem lépésről lépésre haladnak – ha szükséges, különféle kitérőkkel –, engedve azt, hogy feltörjenek az emlékek, irányított kérdésekkel segítve a visszaemlékezést. Kurmai-Ráti Szilvia ennek teljes tudatában

készítette el az interjút. A könyvet olvasva észrevehetjük, hogy bár konkrét kérdései vannak, de nem erőltetve teszi fel azokat, engedi, hogy az interjúalanyok szabadon emlékezessenek vissza. A beszélgetés sodrásában a szerző követi a meginterjúvoltat, viszont feltűnhet, hogy olykor határozott irányba tereli a beszélgetést, mert az interjúalany hajlamos ugrálni az eseményekben. Megjegyezném: a beszélgetés nem egyszer automatikusnak tűnik, valószínűleg a számtalanszor előadott történet újbóli megisméltése miatt, ez azonban – érzésem szerint – a hitelesség kárára mehet.

Szerkezetét tekintve a könyvet egy bevezetésre és két interjú-részre oszthatjuk. A bevezetésben Zubánics László rövid áttekintést nyújt a „malenykij robot” eseményeiről és a korszak megismerésének problémájáról. Felhívja a figyelmet arra, hogy az elmúlt két évtizedben, bár számos dokumentumkötet, visszaemlékezés, lágerverses kötet jelent meg, a túlélők egyre kevesebben vannak, és sajnos az érdeklődés is megfogyatkozott irántuk. A történész kifejti: ez a kötet is ahhoz kíván hozzájárulni, hogy a túlélők emlékei tovább élhessenek, és interjú formában rögzítve legyenek az utókor számára.

Az interjú tehát két részre osztható. Mindkét interjúban történelmileg releváns forrásokat fedezhetünk fel, amelyek rendkívül értékesek az események megismerését tekintve.

Az első rész id. Pocsai Vince visszaemlékezéseit foglalja magába. A szerző már az első oldalon utal arra, hogy id. Pocsai Vicéné segítségével volt az interjú elkészítése alatt, és sokszor emlékeztette férjét olyan részekre, amelyeket ő már élete során férjétől sokszor meghallgatott. Ebből viszont az az előfeltevés következik, hogy az interjúalany memóriája nem teljesen megbízható, olykor egészen hiányos és részrehajló.

Az interjút id. Pocsai Vince kezdi, emlékeit az összefoglalás igényével rendezve, amikor a szerző felteszi saját kérdéseit. Megtudjuk, hogy Pocsai Vince 1920. március 4-én született Kisgut községben (1947-ben jött létre a mai Gut). Családjuk mezőgazdasággal foglalkozott, szegény gyermekkorú volt, tizenketten voltak testvérek. (Fontos kiemelni: társadalmi rétegekre nem lehetett felosztani a falut, mert nagy részben parasztok lakták.) Idősebb Pocsai Vince közepes földművelőnek tartotta magát.

A malenykij robot a faluban 1944. november 18-án kezdődött, amikor is a Szovjetunió vezetése háromnapos munkára hívta be az embereket. Elmondása szerint Beregszászban kellett jelentkezni, amelyről a parancsot a faluba bejövő szovjet csapatoktól kapták. Tizennyolc éves kortól ötvenig szinte minden embert elvittek, csak azokat nem, akik elszöktek vagy elbújtak. A

faluból csupán férfiakat, körülbelül száz-száztízet vittek el. Az emberek háromnapos ételmezt és meleg öltözéket hozhattak magukkal. Az utazás Szomborba három napig tartott. Aztán elosztályozták és munkába állították őket.

Mikor vonattal utaztak, vagonokba zárták őket (kb. 80 főt egy vagonba), akiknek vederrel adtak enni, vizet pedig nem kaptak, csak hólevet ittak. Tisztálkodásra abszolút nem volt lehetőség. Nem volt lehetőség a szökésre sem. Ha meghalt valaki, egyszerűen kidobták, meztelenre vetkőztetve. Megtiltották a borotvát és az íróeszköz használatát, semmilyen módon nem értesíthették az otthoniakat honlétükről. Az út Szomborból Poltavába egészen február 4-ig tartott. Ekkor volt lehetőségük először tisztálkodásra. Tiszta inget, fehérneműt, ruhát, sapkát, köpenyt kaptak. Akik nem voltak alkalmasak a munkára, azokat kórházba küldték. A kórház után ideiglenes szálláshelyre vitték őket. Itt körülbelül hatvanan-hetvenen voltak egy helyiségben. Egymáson fekvé próbálták meg aludni, már akire reggel megvirradt, mert sokan életüket veszítették egy éjszaka alatt is. Nemzetiségüket tekintve voltak itt csehek, lengyelek, olaszok. Pocsai Vince elmeséli, hogy ő maga is barátságban állt egy szlovák emberrel, Zselenák Mihállyal, akivel magyarul beszéltek.

A táborban egyaránt végeztek mezőgazdasági és kőműves munkát. Ételt a munka alatt nem kaptak, csak reggel és este, pihenő idő pedig nem volt. Érdekes, hogy a táborban új kifejezéseket is használtak, például az „óká” és „áká” szavakat. Az „óká” járó, az „áká” fekvő beteg volt. Az is említést érdemel, hogy az összes katonát Ivánnak nevezték.

Megtudjuk még, hogy ő maga két év után tért haza. Parancsot adtak, hogy aki a kórházból kibírja az utazást hazafelé, az mehet. Hazajövetelét csak akkor hitte el, amikor már a vonaton volt és ismerős helyeket látott. Nehezen emlékszik vissza, de boldog, hogy túlélte ezeket a szörnyűségeket. Hazajövele után is évekig álmodott a lágér eseményeiről. Azután lassan elkezdett dolgozni, földet művelni. 1950. január 24-én megházasodott, két fia született. Megrendítő az idős túlélő számvetése: „Ez nagy kárpótlás nekem a Jó Istentől. Hogy az ilyen szenvedéseket, annyi kínzást, meg ennyi mindent túl lehetett élni, mostanság erre nem reméltem soha. Én csak azt, mindig azt kértem a Jó Istentől, hogy hazakerüljek, osztán egy hét múlva pusztuljak el itthon, de a saját földembe temessenek.” (51. o.)

Az interjú második részében megismerhetjük Nagy András életét, lágérben eltöltött éveit. Ő maga 1925. július 18-án, Tiszapéterfalván született. Édesapja Kovács volt, ezért ő is elszegődött Szőlősrre, ahol három évig tanonckodott, majd Beregszászba ment.

1944 tavaszán Kiss Albertnél dolgozott. Itt történt, hogy 1944 augusztusában „bejöttek a szovjet testvérek”. Nemsokára kihírdették: minden 18 és 50 év közötti ember köteles bevonulni háromnapos munkára. Vihettek magukkal háromnapos ételt és meleg takarót.

Emlékei alapján a malenykij robot november 18-19-én kezdődött. Feljegyezte magának azoknak a neveit, akik segítettek az oroszoknak, ezek pedig a következők voltak: Nagy Gyurka, Német József, Nagy Gyuri, Jacura Gyuri, Morgetnál Sándor. Kárpátaljáról, ahogy meséli, elvittek 16222 személyt és abból alig jött haza csak vagy ezer fő. Beregszászból elvittek 1547 személyt és ebből mindösszesen 47 fő jöhetett haza. A hazaérkezés után a 47 fő 36 főre csökkent. Egy év múlva már csak 30 személy élt, 2011-re pedig csupán ketten maradtak. 1944-ben vitték el őket, azt követően pedig a fiatalabbakat. Végül pedig a papokat és öregeket is összeszedték. Jánosin keresztül vitték el Munkácsra, az utat – ahogyan meséli a túlélő – mindet gyalog tették meg. Volócon aztán vonattal vitték el őket, 18 napig utaztak, Sztárij Szamborba. Nagy András a péterfalvaiakkal volt együtt, velük utazott. Ezután pedig Jenakijevóba vitték őket. Bátyja Horlovkán maradt.

Utazásuk alatt nagyon kemény tél volt. Megérkezésükkor régi katonai kaszárnyákba vitték, és ott helyezték el az embereket. Elmondása szerint a kaszárnyákban nagyon sokan aludtak egy helyiségben, ahol néhány priccs volt csupán. Egy hónap múlva nyílt lehetőség a tisztálkodásra, ruhájukat tűzbe dobták, majd pedig kénszalagot égettek, annak gázával ölték meg a tetveket és bacilusokat.

Ahogyan az első interjúalany, így Nagy András is elmeséli, hogy a lágerben voltak lengyel, német, cseh, román, talián, francia és sok más nemzetiségű emberek. Sőt, volt külön férfi és női tábor. Ha betegek lettek, kórházba vitték őket, viszont itt is kivételes eseménynek számított, ha ehettek egy kis paszulylevest. Még az is megtörtént, hogy vizet sem kaptak.

Elszökni a lágerből senkinek sem sikerült, minden héten tartottak létszámellenőrzést. Ha valaki büntetést kapott, arra kifejezetten létrehoztak egy szobát, ez volt az ún. „karter”. Viszont kivégzéseket nem alkalmaztak. A leggyakoribb betegség a végelgyengülés volt, a túlélő elmondása szerint az orvosokat nem tekintették szakképzettnek. Ha meghalt egy ember, akkor ledobták a pincébe, és amikor két-három nap után összegyűltek a hullák, feldobálták őket egy autóra, kivitték a mezőre, ahol beledobták egy gödörbe. Tehát nem temették el őket, meggyászolni sem volt lehetőség a halottakat.

A szabadulást követően a táborból egészen hazáig, azaz Tiszaújlakig vonattal jöttek. Innen utaztak le Péterfalvára. Nagy András első napjai otthon a

vendégfogadással teltek. Azután lassan visszaszokott a mindennapi munkához. 1950. április 12-én megházasodott, felesége már elhunyt. Elkésérítő, ahogyan az interjú végén a következőket mondja (és ez a jelenség jellemző lehet valamennyi túlélőre): „Még aztat szeretném elérni, de hát azt már soha nem érem el. Hogy hát négy évig oda voltam a lágerbe, hogy hát azt mondaná az orosz, mán ugyi, ukránok vagyunk, hogy itt van a négy év után neked száz hrivnya, ezt a nyugdíjhoz hozzácsatoljuk neked, száz hrivnyát.” (88.o.)

Hogy mi volt az igazság, arról valószínűleg sohasem fogunk valóságos képet kapni, de annyi bizonyos, ez a mélyinterjú is hozzájárul ahhoz, hogy a még létező szemtanúk emlékeit rögzíteni tudja. Jelentősége abban rejlik, hogy bár e két interjúalany többször is elmesélte már történetét, a szerzőnek mégis sikerült egy olyan interjút készítenie, amelyben az otthoni hangulat meghittségét felhasználva felszínre hoz eddig még nem vagy alig ismert emlékeket. Kurmai-Ráti Szilvia interjúkötetét mindenképp ajánlott elolvasnia azoknak, akik szeretnék megismerni a túlélők szemszögéből a láger kegyetlenségeit. Bár nagyon szomorú részekkel is találkozunk a könyvben, ez feltétlenül szükséges ahhoz, hogy a mai generáció „felébredjen” és elkezdjen érdeklődni Kárpátalja múltja iránt. Azt hiszem, elodázhatatlan feladat rögzíteni a sajnos egyre inkább fogyó túlélők visszaemlékezéseit.

(Kurmai-Ráti Szilvia: *A „malenykij robot” a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében. Mélyinterjúk id. Pocsai Vince és Nagy András túlélőkkel. Szolyvai Emlékparkbizottság, KMMI-füzetek XIV., Ungvár, 2011, 88 o.*)